

УДК 35/076.5 (477)

Бабич М.М.,
канд. екон. наук, доцент, докторант
кафедри економіки підприємств,
Миколаївський національний аграрний університет

ТИПИ ТА КРИТЕРІЇ КОРОТКИХ ЛАНЦЮГІВ ПОСТАЧАННЯ

Babych M.M.,
cand.sc.(econ), assoc. prof., doctoral candidate
at the department of enterprise economics,
Mykolayiv National Agrarian University

TYPES AND CRITERIA OF SHORT SUPPLY CHAINS

Постановка проблеми. Стратегічною метою продовольчої безпеки є надійне забезпечення населення країни сільськогосподарською продукцією, сировиною і продовольством. Гарантією досягнення продовольчої безпеки є стабільність переважно внутрішніх джерел продовольчих і сировинних ресурсів, а також наявність необхідних запасів, в тому числі резервних фондів. Фізична та економічна доступність заснована на досягненні певної рівноваги між виробництвом харчових продуктів, їх реалізацією і споживанням. А обсяг споживання харчових продуктів залежить від доходів споживачів, динаміки цін та фізичної наявності продовольства на ринку [1].

Вирішення даних питань передбачає підхід «знизу-догори», коли формуються ефективні місцеві системи самозабезпечення продовольством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі забезпечення продовольчої безпеки присвячено велику кількість наукових та фундаментальних досліджень. Разом з тим, переважна більшість робіт присвячена вирішенню проблеми продовольчої безпеки на національному рівні без врахування специфічних особливостей, переваг та недоліків формування продовольчого забезпечення на місцевому рівні.

Дослідженням проблеми формування коротких ланцюгів постачання продовольства надають великого значення в країнах ЄС, розуміючи значні переваги таких механізмів, в той час, як в Україні дане питання практично залишається поза увагою дослідників. Зокрема, серед праць українських науковців, які приділили увагу даному питанню, у відкритому доступі можна знайти праці Д.А. Іванова [2], який дослідив загальні системні фактори впливу продукції на ланцюги поставок досліджувалися, та В.С. Шванського [3], який визначив особливості формування ланцюгів поставок продовольчих товарів.

Вивчення набутого у світовій економіці досвіду формування та реалізації політики коротких ланцюгів постачання з метою використання його в Україні набуває особливої актуальності в складній еколого-економічній та соціальній ситуації, що характеризує сьогодні стан продовольчої безпеки в державі, і вимагає глибоких досліджень теоретичних та прикладних аспектів цієї проблеми. Виходячи з цього, важливим є критичне осмислення, узагальнення та систематизація існуючого досвіду з метою подальшого розвитку теоретичних досліджень проблеми та напрацювання практичних рекомендацій щодо формування стійкої продовольчої системи на місцевому рівні в Україні. Невирішеними залишаються ряд проблем, зокрема потребують дослідження теоретичні аспекти визначальних ознак (критеріїв) коротких ланцюгів постачання та відповідних їм рис.

Постановка завдання. Метою дослідження є встановлення основних критеріїв коротких ланцюгів постачання та відповідних їм рис.

Виклад основного матеріалу дослідження. Переважна більшість науковців виділяють три основних типи коротких ланцюгів постачання, в основу яких покладено певні форми зв'язку між споживачем та виробником (рис. 1).

Обличчям до обличчя (Face-to-face): споживач безпосередньо купує продукт прямо від виробника. Автентичність та довіра встановлюються через особисту взаємодію. Деякі науковці відносять до такого типу ланцюга продаж продукції через мережу інтернет, хоча доволі проблематично встановити, якою мірою інтернет-трейдинг може відтворити досвід покупки безпосередньо від особи, яка виробила продукцію. Прикладами продажів за схемою «обличчям до обличчя» є продажі безпосередньо у фермерських господарствах, власниками підсобного господарства, через фермерські магазини, на фермерських ринках, продаж на дорогах.

Рис. 1. Типи коротких ланцюгів постачання

Джерело: складено за даними [4; 5]

Просторова близькість (Spatial proximity): продукція реалізується в тому ж регіоні, де і виробляється, а споживачі отримують інформацію про «місцевий» характер продукту в точці продажу. Ця категорія збігається з категорією «обличчям до обличчя» і включає в себе ті самі торговельні приміщення, що зазначені вище. Крім того, у цю категорію можуть входити спеціалісти роздрібною торгівлі (хлібопекарні, м'ясники, бакалійні магазини), які продають «місцеву» продукцію, а також туристична та готельна індустрія, які продають місцеві продукти (ресторани, паби, готелі та ін.). Ця категорія може також включати забезпечення харчових продуктів у державному секторі, таких як лікарні, школи, університети, будинки для безпритульних, в'язниці тощо, які продають або закуповують місцеві продукти харчування. Даний тип також може включати розповсюдження місцевих харчових продуктів у супермаркетах – це тенденція, яка, безумовно, зростає у Великій Британії та Франції, хоча в даний час відсутня впевненість щодо можливостей поширення такої практики в Україні.

Просторова поширеність (Spatially extended): інформація про місце та процеси виробництва повідомляється споживачам, які знаходяться за межами самого регіону виробництва, і які можуть не мати особистого досвіду харчування в цьому регіоні. Усі типи торговельних площ потенційно є придатними для цього типу коротких ланцюгів постачання. Інформація про продукт надається через упаковку та просування бренда, використання сертифікації та законодавства для захисту продуктів з чітким географічним походженням. Основними прикладами є PDO (захист позначеного походження) або PGI (захищені географічні зазначення) [6]. Так законодавчо запроваджена система вирішує проблему визначення «місцевої» продукції дещо інакше: не з точки зору конкретного географічного місця знаходження виробника, а з точки зору відповідності місця виробництва продукції встановленим критеріям. Тобто споживач може покластися не на те, чи був продукт виготовлений у визначеному радіусі з точкою продажу (як у місцевій системі харчування), а на те, що він вироблявся в окремій зоні, визначеній наявністю унікального поєднання ґрунтів, топографії, клімату та локальних навичок і знань. Таким чином продукти, зареєстровані за такими схемами, можуть реалізовуватись не лише на місцевому ринку – їх можна експортувати.

Європейська мережа розвитку сільської місцевості в своїй доповіді про короткі ланцюги постачання [7] виділила три типи коротких ланцюгів постачання на основі їх індивідуальної або колективної організації та ініціаторів (виробників та споживачів): прямі продажі фізичними особами, колективні прямі продажі, партнерства виробників та споживачів.

Прямі продажі є найпростішою формою коротких ланцюгів постачання та передбачають пряму взаємодію між фермером і споживачем. Вони можуть проходити безпосередньо на фермі, або, наприклад, на фермерських ринках. Продукти харчування також можуть бути доставлені додому, особливо в міських та приміських районах. Он-лайн шопінг – це ще одна форма прямого продажу. Тобто прямі продажі ідентичні за змістом продажу за схемою «обличчям до обличчя».

Виробники також можуть співпрацювати, щоб продати свої продукти спільно окремим особам або групам споживачів – це колективні прямі продажі. Такі продажі можуть бути організовані на фермі або в місцевих торговельних точках. Місцеві продовольчі фестивалі або ярмарки також є гарною можливістю для груп фермерів демонструвати та продавати свою продукцію. У більшості

європейських країн організації виробників беруть участь у місцевих державних закупівлях для постачання місцевих продуктів харчування шкільним закладам та іншим організаціям громадського харчування.

Короткі ланцюги постачання також можна знайти у формі партнерських відносин між виробниками та споживачами, коли між партнерами укладено письмові угоди. Прикладами таких партнерств в сільському господарстві, яке підтримується громадою, є AMAP у Франції, RECIPROCO у Португалії, GAS в Італії, SoLaWi у Німеччині [8].

Інший підхід полягає в тому, щоб класифікувати ланцюги харчування у двох широких категоріях:

– традиційні короткі ланцюги постачання, які, як правило, базуються на фермах, у сільській місцевості, і, швидше за все, вони матимуть форму продажів на фермах через фермерські магазини, продаж на придорожніх ринках або продаж на ринках виробників. Вони, як правило, використовуються фермерськими сім'ями і часто застосовують традиційні та ремісничі методи;

– нетрадиційні короткі ланцюги постачання – це більш складні системи, що складаються з спільних мереж виробників, споживачів та установ, але вони часто прагнуть підтримувати традиційні методи ведення сільського господарства за допомогою нових моделей та соціальних інновацій. Форми продажу включають: схеми доставки; фермерські магазини, розташовані в міських поселеннях; колективні сільськогосподарські системи, що зазвичай розташовані або в місті, або на міських околицях. Вони можуть розглядатися як місцеві ланцюги продовольства, якими керують та які підтримують насамперед міські жителі [8].

Згідно з доповіддю, підготовленою Союзом фермерів Іспанії EHNE [7], короткі ланцюги постачання можуть бути класифіковані на основі рівня компромісу (низький, середній та високий), які можуть бути прийняті виробниками та споживачами у дев'яти категоріях (рис. 2).

		Виробники		
Рівень компромісу		Низький	Середній	Високий
Споживачі	Низький	Супермаркет органічних продуктів	Магазин купує безпосередньо у виробників	Продаж на фермах та у фермерських магазинах
	Середній	Кооператив споживачів		Бокс-схеми
	Високий	Кооператив споживачів, яким керують споживачі		Кооператив споживачів, яким керують споживачі та виробники

Рис. 2. Короткі ланцюги харчового забезпечення, класифіковані на основі рівня компромісу, прийнятого виробниками та споживачами

Джерело: складено за даними [5; 9]

Окремо слід виділити підхід побудови коротких ланцюгів постачання за схемою «сільське господарство, підтримане громадою (CSA)». CSA – це партнерство, в якому споживачі (зазвичай їх називають членами) прямо впливають на рішення та роботу виробників, а також розділяють частку ризиків та винагород від виробництва. Таким чином, споживачі безпосередньо пов'язані з фермою та виробництвом продуктів харчування. Вони зазвичай купують частку сезонного врожаю на початковому етапі, щоб покривати господарські витрати на рік і отримувати натомість частку свіжих, місцевих та сезонних продуктів, вирощених за методами агроекологічного або органічного сільського господарства. Переваги для фермера очевидні: більш стабільний та надійний дохід та тісніший зв'язок з громадою. За оцінками [8], CSA надає їжу майже півмільйона європейців. З 22 країн світу Франція є країною з найбільшою кількістю CSA, за нею йдуть Бельгія (138) та Італія (104). Можна також виділити слова-маркери, які визначають значення їжі та системи розподілу продукції при коротких ланцюгах постачання (рис. 3).

Існує велика різноманітність коротких ланцюгів постачання та місцевих продовольчих систем по всьому ЄС, і майже всі види організації можна знайти в кожній частині ЄС. Різні варіанти можна знайти в кожному організаційному типі: продаж одного виду продукту або цілого ряду продуктів; кооперативи, добровільний сектор або приватний бізнес; продаж в інтернеті тощо.

Звіт про наукову та політичну діяльність у рамках JRC, що складається з даних 84 ілюстративних випадків різних типів коротких ланцюгів постачання по всій Європі, показує деякі загальні тенденції. Традиційні схеми фермерських господарств частіше трапляються в державах-членах, які приєдналися до ЄС з 2004 року та Середземноморських країн. Така схема також застосовується до традиційних маркетингових схем, таких як фермерські ринки. Сільське

господарство, яке підтримується громадою, більше представлено у Північно-Західній Європі (зокрема, у Великобританії, Франції та Бельгії) [8].

Значення їжі в SFSC	Значення системи розподілу продукції в SFSC
<ul style="list-style-type: none"> • свіжий • різноманітний • органічний • повільний • якісний • сезонний • традиційний • місцевий • регіональний • смаковий • смачний • харчові традиції • культурна ідентичність • справедлива • стійка 	<ul style="list-style-type: none"> • малогабаритні • короткі • традиційні • місцеві • екологічно стійкі • вбудовані • справедливі • прозорість • простежуваність • корпоративна соціальна відповідальність • місцева економіка • зниження викидів • зв'язки між містом та селом • самооцінка • соціальне визнання • престиж виробників продукції • стійкість

Рис. 3. Слова-маркери, які визначають значення їжі та системи розподілу продукції при коротких ланцюгах постачання

Джерело: складено за даними [5]

Основними продуктами, що продаються через короткі ланцюги постачання, є свіжі фрукти та овочі, продукти тваринного походження, свіжі та готові (головним чином м'ясні), а також молочні продукти. Більшість коротких ланцюгів постачання характеризуються повним або частковим методом органічного виробництва, але вони не завжди сертифіковані. Деякі країни-члени розробили національні схеми маркування, такі як FARMA у Великобританії, загальнонаціональна марка фермерських ринків. Етикетки також можуть бути регіональними або місцевими. Щодо розміру, то короткі ланцюги постачання можна розділити на дві основні групи: з одного боку, існує велика кількість невеликих схем (менше 10 виробників і не більше 10 працівників/волонтерів), включаючи мікропідприємства (один виробник безпосередньо продає власну продукцію); з іншого, існує кілька великих систем, що включають багатьох фермерів (понад 100), особливо в Північно-Західній Європі [4].

Згідно з іншим дослідженням, якість продукції в Європі сприймається по-різному. У Північній та Західній Європі критерії якості, як правило, стосуються екологічної стійкості та добробуту тварин, тоді як у Східній та Центральній Європі якість харчових продуктів пов'язана з сільською традицією, місцевими знаннями та культурою. У Південній Європі це більше контекст виробництва, який визначає якість: культуру, традиції, клімат, ґрунт та місцеві знання [8].

Систематизувавши усі результати дослідження дефініції «короткі ланцюги постачання», можемо визначити основні їх критерії та відповідні їм риси (рис. 4).

Розвиток різних форм та типів коротких ланцюгів постачання дозволяють вирішити завдання поліпшення харчування на місцевому рівні та отримати додатковий позитивний вплив для формування моделі сталого розвитку сільських територій.

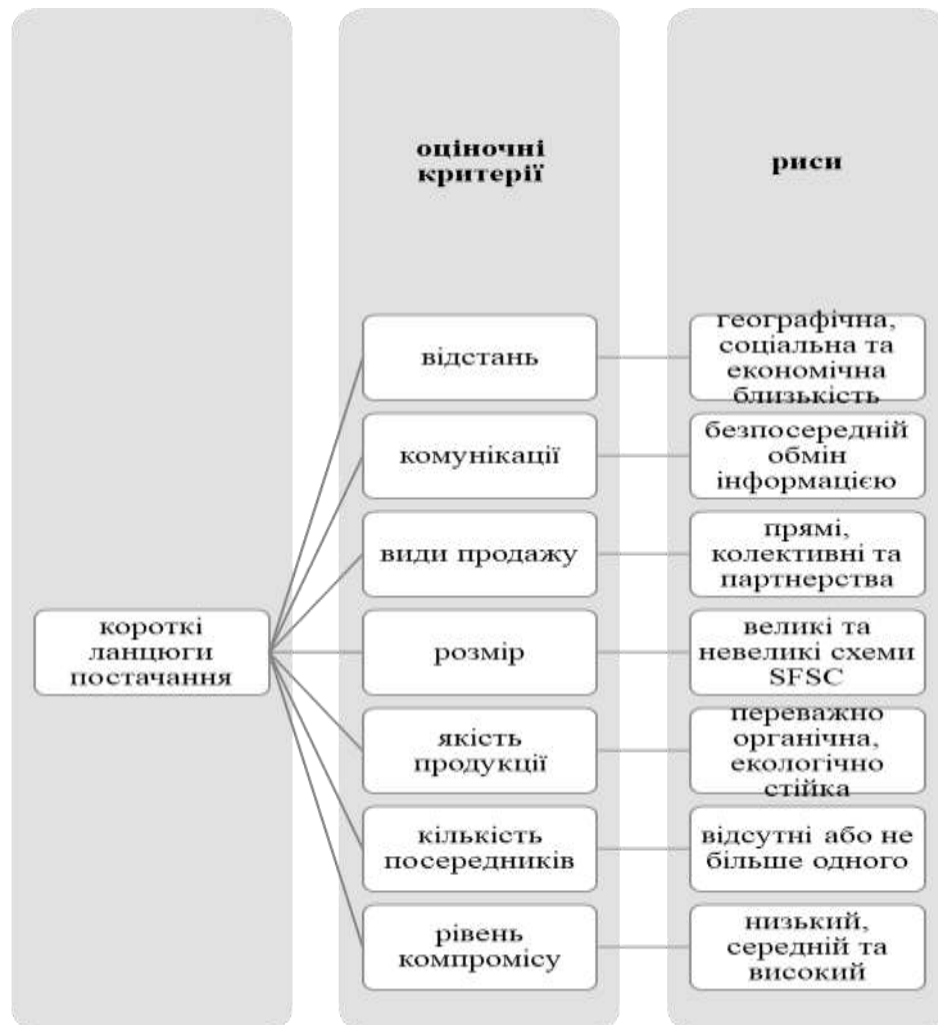

Рис. 4. Визначальні ознаки коротких ланцюгів постачання

Джерело: розроблено автором

Для формування загального бачення, сприяння реалізації стратегій, розроблених з урахуванням фактичних даних, а також узгодженої взаємодії на основі комплексних, міжгалузевих дій необхідним є більш ефективне управління продовольчими системами на всіх рівнях.

Висновки з проведеного дослідження. Критичний аналіз підходів науковців до визначення типів коротких ланцюгів постачання показав, що воно здійснюється за наступними класифікаційними ознаками: формами зв'язку між споживачем та виробником (обличчям до обличчя, просторова близькість, просторова поширеність); традиційні та нетрадиційні; на основі рівня компромісу, прийнятого виробниками та споживачами; сільське господарство, підтримане громадою (CSA).

Встановлено, що визначальними ознаками коротких ланцюгів постачання з відповідними їм рисами є: відстань (географічна, соціальна та економічна близькість); комунікації (безпосередній обмін інформацією); види продажу (прямі, колективні та партнерства); розмір (великі та невеликі схеми SFSC); якість продукції (переважно органічна, екологічно стійка); кількість посередників (відсутні або не більше одного); рівень компромісу (низький, середній та високий).

Література

1. Сахненко А. О. Доступність продуктів харчування в контексті забезпечення продовольчої безпеки країни. *Проблеми підвищення ефективності інфраструктури*. 2014. Вип. 39. С. 91-97.
2. Иванов Д. А. Управление цепями поставок. СПб.: Издательство Политехнического университета, 2009. 660 с.
3. Шванський В. С. Особливості формування ланцюгів поставок продовольчих товарів. *Науковий вісник Херсонського державного університету, сер. : Економічні науки*, 2014. Вип. 7(4). С. 14-17.
4. Short Food Supply Chains and Local Food Systems in the EU / M. Kneafsey, L. Venn, U. Schmutz et al. 2013. URL: <http://ipts.jrc.ec.europa.eu/publications/pub.cfm?id=6279>. (дата звернення: 08.01.2018).

5. Galli F. Brunori G. Short Food Supply Chains as drivers of sustainable development. 2013. URL: <http://orgprints.org/28858/>. (дата звернення: 08.01.2018).
6. Barham E. Translating Terroir: The Global Challenge of French AOC Labeling. *Journal of Rural Studies*. 2003. № 19. С. 27–38.
7. Peters R. Local Food and Short Supply Chains. *EU Rural Review. European Network for Rural Development*. 2012. № 12.
8. Augère-Granier M.-L. Short food supply chains and local food systems in the EU. EPRS. 2016. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/586650/EPRS_BRI\(2016\)586650_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/586650/EPRS_BRI(2016)586650_EN.pdf). (дата звернення: 08.01.2018).
9. Mundubat. Circuitos Cortos de comercialización en Euskal Herria. Mundubat. 2012. URL: <http://baserribizia.info/index.php/euskalherria/ekimenak/4134-dossier-sobre-circuitoscortos-de-comercializacion-en-euskal-herria>. (дата звернення: 08.01.2018).

References

1. Sakhnenko, A.O. (2014), "Food availability in the context of country food security", *Problemy pidvyshchennia efektyvnosti infrastruktury*, Issue 39, pp. 91-97.
2. Ivanov, D.A. (2009), *Upravleniye tsepyami postavok* [Supply Chain Management], Publishing house of Polytechnic University, St. Petersburg, Russia, 660 p.
3. Shvanskyi, V.S. (2014), "Features of the formation of supply chains of food products", *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser. : Ekonomichni nauky*, Issue 7(4), pp. 14-17.
4. Kneafsey, M., Venn, L., Schmutz, U., Balázs, B., Trenchard, L., Eyden-Wood, T., Bos, E., Sutton, G., Blackett, M. (2013), Short Food Supply Chains and Local Food Systems in the EU. *JRC Scientific and Policy Reports*. available at: <http://ipts.jrc.ec.europa.eu/publications/pub.cfm?id=6279> (access date January 08, 2018)
5. Galli, F., Brunori, G. (eds.) (2013), Short Food Supply Chains as drivers of sustainable development. *Evidence Document. Laboratorio di studi rurali Sismondi*, available at: <http://orgprints.org/28858/> (access date January 08, 2018)
6. Barham, E. (2003), "Translating Terroir: The Global Challenge of French AOC Labeling", *Journal of Rural Studies*, no. 19, pp. 27–38.
7. Peters, R., ed. (2012), "Local Food and Short Supply Chains. EU Rural Review", *European Network for Rural Development*, no.12.
8. Augère-Granier, Marie-Laure (2016), "Short food supply chains and local food systems in the EU", *EPRS*, available at: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/586650/EPRS_BRI\(2016\)586650_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/586650/EPRS_BRI(2016)586650_EN.pdf) (access date January 08, 2018)
9. Mundubat, (2012), "Circuitos Cortos de comercialización en Euskal Herria", available at: <http://baserribizia.info/index.php/euskalherria/ekimenak/4134-dossier-sobre-circuitoscortos-de-comercializacion-en-euskal-herria> (access date January 08, 2018).

Стаття надійшла до редакції 20.01.2018 р.

Рецензент : д.е.н., професор Миколаївського національного аграрного університету О.І. Котикова